

2. Гунс, алебастр и ангидрит – популярные поделочные минералы: [электронный ресурс] // режим доступа: <http://jewellery.org.ua/stones/games84.htm>

Myroslav Syvyj. Gypsum production in Ukraine: current state, prospects. The current state of gypsum extraction and gypsum materials production in Ukraine is analyzed. The distribution of stocks of raw materials and production volumes in administrative areas is submitted. The dynamics of gypsum mining in recent years is shown. Conclusions about the prospects of development of gypsum production in the country are made.

Key words: gypsum and anhydrite, stocks of raw materials, extraction, production of plaster materials.

ТОПОНІМІКА ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ СЕЛА СИВОРОГИ ДУНАЄВЕЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

Василь Файфура

Тернопільський національний економічний університет

Постановка теми дослідження у загальному вигляді. Доля кожного з нас складається по різному – хтось пов'язав із рідним краєм все своє життя, а когось її примхи розносять по цілому світові. Але кожному він може стати тільки віддаленим, але не далеким. Він завжди близький і залишається з нами у серцях як невгамовне джерело спогадів, гордості, а подекуди й смутку. Там мешкали наші пращури, проходили наші дитячі та юнацькі роки, формувався світогляд. І яким маленьким на географічній карті він би не видавався, він завжди залишатиметься для нас найдорожчою частинкою всього великого світу.

Але час швидко плине. Відходять у вічність старші покоління – носії давніх традицій. Забуваються події, перекази, звичаї. Молодь часто не хоче переймати надбання минулих епох, а з іншого боку, забувати – це природна і не найгірша властивість нашої пам'яті. Разом з тим, без історії немає майбутнього.

Тому вивчення рідного краю – важливий напрям краєзнавчої роботи, який поєднує в ціле історичні та географічні дослідження на мікрорівні, результати яких можуть прояснити і доповнити вже наявні знання, сприяти любові до рідного краю і формування відчуття приналежності до місцевої громади. Але краєзнавча робота дуже різнопланова. І так складається, що найбільша активність тут у напрямку встановлення та опису різних подій та явищ, менша – вивченню географічних назв. Останні зазвичай обмежуються встановленням назви населеного пункту, та й то ґрунтуються найчастіше на викладенні місцевих легенд, які часто до реального походження топоніму не мають жодного відношення. А розкриття суті генезису таких назв надають багато відомостей про пройдені епохи.

Ступінь опрацювання проблеми. Питанням походження географічних назв Подільського Придністров'я і, зокрема, Дунаєвеччини присвячені праці О. Білого, П. Білого, В. Гульдмана, І. Ігнатієва, А. Коханської, В. Луценко, Т. Марусенко, М. Торчинського, Н. Торчинської та інших.

Постановка мети статті. Але залишаються відкритим питання детального аналізу походження назв мікротопонімів окремих населених пунктів і їх частин. Тому ми пропонуємо на розгляд власне бачення і трактування місцевих географічних назв, які стосуються одного мальовничого куточка Подільської Швейцарії.

Виклад основного матеріалу. Село Сивороги розташоване за 2 кілометри на південь від траси Дунаївці-Нова Ушиця. Найдавнішим відомим нам документом, де зафіксовано існування цього населеного пункту, є поборовий реєстр 1563-1564 років (15). Сивороги належали тоді барському старості Марцину Гербурту і були, за тодішніми мірками, досить великим селом. Там обробляли п'ять плугів землі (плуг, як вважають, дорівнював приблизно 17 га). Для порівняння зауважимо, що Дунаївці сплачували податок лише з чотирьох плугів [1].

На одному із стендів Сиворогівського сільського музею народознавства розміщено інформацію про те, що село начебто заснували переселенці з Придністровського Пониззя. Коли їх село Бобрів спустошили татари, вціліле населення вибралося на північ і заснувало нові поселення – Велика Побійна, Мала Побійнка, Частина з них осіла в добре прихованому благодатному місці біля потужного джерела і струмка, що впадає в річку Білу, і дала початок Сиворогам. Сталося це у 1530 році. Версію з музейного стенду повторює Л. Весела у великій статті “Сивороги”, яку опублікувала районна газета [2]. На жаль, залишаються невідомими першоджерела, звідки почерпнуто ці дані.

Інформація про Бобрів, населений пункт, з якого нібито переселилися люди на територію теперішніх Сиворіг, зовсім сумнівна. В основі його назви лежить власне ім'я – Бобер, Бобр. Села з такими чи подібними назвами дуже поширені (наприклад, Козлів на Тернопільщині). Але виникає питання, чому жителі села, прийшовши на нову місцину, не перенесли старої назви для нового поселення, нехай з приставкою "новий" або суфіксами "-івка", "-івці". Це суперечить загальній практиці. Видається переконливішим той факт, що до моменту переселення село з назвою Сивороги на теперішньому місці вже існувало, а жителі невідомого Боброва лише поповнили місцеву громаду.

Нині у Сиворогах мешкає приблизно 330 жителів. Багато обійсть пустує, у структурі населення різко переважають особи старших вікових категорій. Депопуляція та старіння жителів – типові процеси в українському селі, які не могли не торкнутися й Сиворіг. Село поволі вимирає, а тому безповоротно губляться в минулому місцеві історичні події, забуваються цікаві випадки з життя, стають безголосими пісні, втрачаються або забуваються географічні назви та розуміння їх змісту. Тому це дослідження покликане зберегти бодай маленьку частинку історії села, яка знайшла себе у місцевих географічних назвах.

Вони доволі розмаїті – від назв цілих урочищ чи частин поселення до маленьких конкретних об'єктів. Часто місцеві назви зовсім прозорі, інколи вкрай незрозумілі, а спроби їх пояснення заплутують ситуацію ще більше. Основні з них показані на рисунку 1.

Для того, аби прояснити їх зміст варто почати з класифікації. Цілком точно можна виділити назви за періодами формування.

1. Давній період – можливо ще до виникнення самого поселення, коли надзвичайно відчувався тюркський вплив на всі прилеглі території, що й проявилось у назвах урочищ і околиць теперішнього села. Їх не багато і стосуються вони великих за околичними мірками територій, таких як Карачинова;

2. Період від заснування до початку періоду колективізації – виникнення назв, пов'язаних з освоєнням, обробітком території, місцевими подіями, звичним життям місцевої громади. В цей період у походженні географічних назв переважають слов'янські (польські та українські) назви, але інколи відчувається незначний вплив інших мов, наприклад німецької.

3. Новітній радянський період позначився формуванням цілої низки назв, пов'язаних з видами господарської діяльності й функціональним призначенням створених місцевих об'єктів (найчастіше вони прості і зрозумілі, часто в дусі "радянського реалізму"), а також виникненням місцевих назв, пов'язаних з місцями проживання конкретних осіб, розташуванням певних географічних об'єктів;

4. Місцеві топоніми пострадянського періоду.

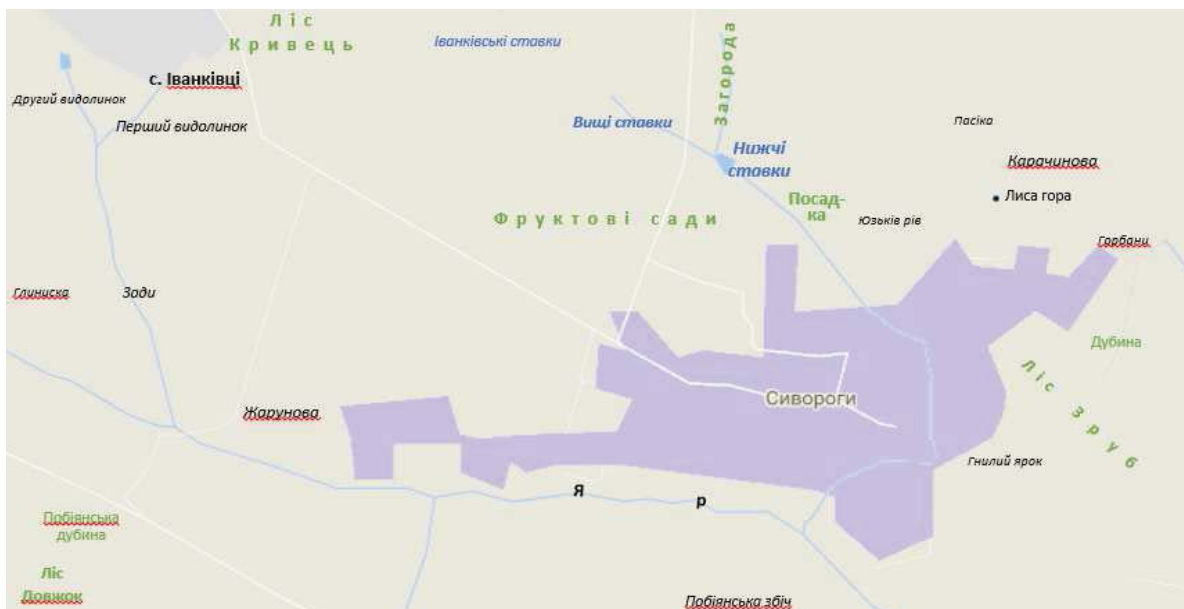

Рис. 1. Мікротопоніми околиць села Сивороги.

Найдавнішими видаються дослов'янські назви. Впливи тюркських елементів на творення прізвищ, назв, слів на час X-XVI століть були надто потужними. Донині збереглася назва урочища Карачинова.

КАРАЧИНОВА – урочище на північний схід від села Сивороги. Назва, найімовірніше,

тюркського походження. Населені пункти з подібним назвами є й в інших місцинах, а тлумачення їх назв не однозначне, бо саме слово "карачин", "карачун" має багато модифікацій і несе різне смислове навантаження. Так, у Воронезькій області є ціла тріада поруч розташованих сіл – Верхній, Середній і Нижній Карачан (назва тюркського походження і означає або "чорна смерть", або "чорна яма" [5]).

Подібний топонім "Карачинов" зафіксовано на с. 301 "Указателя к изданиям временной комиссии для разбора древних актов" [19]. Виявляється, свого часу таку назву носило село, яке знаходилося на захід від Львова і було приписане до Львівського деканату. Згадується воно в одному з документів, опублікованих в "Архиве Юго-Западной России" (ч. I, т. 4, с. 521). Чи існує якийсь зв'язок між нашою Карачиновою і львівським Карачиновим, невідомо. Що стосується сіл Подільської губернії під подібними назвами (Карачківці, Карачівці [19], Карачіївці [18]), то всі вони, можна думати, походять від фамілії шляхтичів Карачковських. До Карачинових ця родина стосунку не мала.

А на західній околиці с. Завалів Підгаєцького району Тернопільської області височіє гора Карачин, назва котрої, як вважає О. Латошняк, теофорна – пов'язана з іменем слов'янського божества зими і смерті Крачуна чи Карачуна [11]. У його честь наші предки справляли язичеські відправи днями зимового сонцевороту – розпалювали багаття, вшановували померлих.

Ймовірно, що першу частину слова "кара" доцільно трактувати у загальноприйнятому значенні "чорний" (Каракум, Карадаг). Обґрунтовано виводять походження власних імен з основою "Карач, Карачук" з татарського як "смуглий", "чорний" або саме значення "карача" трактують як "чорний". Звідси й українське діалектичне "карачі" – "густі чагарники". Останнє, цілком ймовірно, походить від турецького "karaçalı" – терен [13].

Друга частина слова – "чан", "чайн" – означає "заглиблення у рельєфі, чаноподібну западину" (тюрк.). Більше того, зустрічаються трактування основи "чан" ще й у розумінні "сторона". Відтак, "Карачан" (тюрк.) трактуємо як чорна западина чи сторона. Близьким є поняття "чон", "чун", "чоц" (ң – дифтонг "нг") у розумінні "великий". Тоді – чорна велика рівнина.

Третій компонент – "ова" – рівнина [14] (порів. нім. "Mulde" – верболози + тюрк. "-ова" – рівнина = Молдова).

Отже, походження назви "Карачинова", ймовірно, дослівне. Це – рівнина з багатьма чаноподібними западинами, що дійсно простежується у місцевому рельєфі урочища.

Друга група назв має, як ми говорили, місцеве походження, переважно польське, українське з вкрапленнями німецьких елементів.

Річка **БІЛА** (права притока р. Ушиця) бере свій початок з Білої кринички на західній околиці села. Вона стала, певно, основним сельбищноформуєчим фактором як джерело водозабезпечення населення і худоби, поливу та підтримки санітарно-гігієнічних потреб (прання, миття) тогочасного поселення.

Подібні назви в Україні, зокрема на Поділлі, є досить поширені, а значення елемента "білий" найчастіше пов'язують саме з водою. Доказом цього є те, що всі "білі" населені пункти розташовані біля води.

Звісно, серед усіх топонімів переважна більшість "білих" (те ж стосується й "чорних") – це мікротопоніми, а от мотиви "білої" номінації географічних об'єктів можуть бути різними. Найчастіше такий епітет застосовується до гідронімів у значеннях "світлий", "чистий", "прозорий", "свіжий", "хороший", і, що не можна відкидати у нашому випадку, – західний [21]. Означення заходу як білої сторони традиційне в орієнтуванні, а р. Біла – саме західна притока р. Ушиці. У такому випадку вбачаємо тюркську основу у назві.

У літературі зустрічаються й інші назви річки. А.О. Коханська подає її у формі Побуянка, Побоянка [8]. Оскільки річка протікає ще й через Малу Побіанку і Городиська, то така назва цілком можлива, але в самих Сиворогах вона не відома.

БРАМКА. На яровій дорозі при в'їзді до Ластенії зі сходу перед вапняркою стояв сторожовий пункт. Зліва від дороги там побудували вишку, де сидів озброєний охоронець. А сама дорога перекривалася залізною брамою. Тому це місце до сьогодні називають "Брамкою". Такі брами в Миньковецькій державі графа Ігнація Мархоцького стояли при в'їзді до кожного сільця. Тепер їх нема. Рештки сторожової вишки забрали на будівництво у 1950-і роки. Залишився горб землі, вкритий густою рослинністю.

Що ж стосується назви "Брамка", то в її основі лежить слово "брама", "ворота" (порівняти нім. Време, словацьке brepa).

ВИВУЗ – дорога, яка з'єднує між собою дві частини села – власне Сивороги і Горани.

Населення Миньковецької держави Ігнація Мархоцького не було однорідним. Крім селян-українців і філіпів-росіян, на території Миньковецького ключа проживала дрібна, так звана

“ходачкова” шляхта, яку здавна запрошували на поселення. Мархоцький мав на своїх землях до 100 таких бродячих поселенців. Знайти з ними спільну мову виявилось не простою справою. Нарешті між Мархоцьким і шляхтою був укладений і надрукований у миньковецькій типографії окремий договір під назвою “Шляхетське право” [23], який набув чинності 1806 року. Згідно цього договору, Мархоцький зарахував дрібну шляхту до особливого соціального стану – однодвірців.

На сиворізьких землях головним місцем шляхетського осідку стали Горани. Вони привабили польських поселенців, насамперед, своїм стратегічним положенням. Це – найвища точка села. Звідси відкривається захоплюючий краєвид на близькі і далекі околиці. З трьох боків Горани оточені глибоким яром з крутою кам’янистою збіччю, позбавленою дерев. Зі сходу підступає ліс, і перші господарства зводилися, мабуть, на місцях вирубок.

Спочатку Горани були, по суті, окремим поселенням. Навіть потрапити в нього можна було тільки Катеринівським шляхом, а не через Сивороги. Аж тоді, коли проклали Вивуз, між Сиворогами і Горанами встановилися прямі транспортні зв’язки. Сталося це у 1820-х роках після того, як з’явився поштовий шлях із Сцибор на Велику Побійну і Малу Побіянку. Тоді Катеринівський і поштовий шляхи з’єднали Вивузом.

Короткий спуск у Вивуз розходить на дві дороги. Одна веде направо на Горани і до сільського цвинтаря, друга – наліво через Висічку до Зрубового лісу, Зрубової кринички і Катеринівки.

Назва **ВИСІЧКА** досить прозора. Логічно припустити, що ця стрімка круча була покрита не лісом, а чагарниками і верболозами. Підставою так вважати є те, що вона тісно прилягає до потічків, які течуть з Карачинови і Ставків у Білу, а окремі менш освоєні господарською діяльністю ділянки дійсно вкриті чагарниками. Розчищення цієї території, починаючи з 40-х років ХІХ ст., проводилося методом висікання, а не рубання як у верхній частині, де схил переходить у рівнину, покриту деревною рослинністю.

Саме там починається ліс – **ЗРУБ**, а його назва вже свідчить про зовсім інший характер господарського освоєння і означає місце, де вирубали ліс. Зробили це вихідці з глибинних російських губерній – старообрядці і розкольники [16]. Граф Мархоцький запросив їх вирубати ліс і викорчувати пні з-під дерев на величезній території, за що відпустив їм місцевість для закладки слободи – Катеринівки. Згодом частину освоєної території знову засадили лісом, за яким закріпилася назва “Зруб”.

Зі Зрубом пов’язані кілька інших топонімів. Зрубова криничка – джерело на північно-східній околиці села біля лісу, а Зрубовою дорогою, яка вела до місць вирубки лісу і далі до шосе, возили деревину.

Справа від Зрубової дороги й Чорного кута знаходиться сильно порізана ярками ділянка, яка нині частково засаджена хвойним лісом, – **ГОРБАНИ**. Її назва одного походження з назвою іншого урочища, яке знаходиться на південному сході села Сиворіг, – **ГОРАНИ**. У їх назвах чітко простежується корінь “гор”. Аналогічні назви досить часті в топоніміці. Зустрічаються інші форми – “горган”, “горгане”, “горгани”. Горган – вершина гори, хребет, камениста вершина, каменисто-глибові розсипи у вершинах Карпат (укр, “горган” у значенні “курган”, те ж саме молд. і рум. “gorgan” [1]).

Зліва від дороги на Горани прилягає лісове урочище **ГНИЛИЙ ЯРОК**. Зважаючи на те, що з тутешнього джерела бере початок невеликий потічок, назву урочища можна трактувати як “заболочений яр”, а серед місцевих географічних назв “гнилуша”, “гнилуха” зустрічаються часто в розумінні “болотиста річка”. З іншого боку, у цьому ярку на схилах внаслідок водної ерозії на поверхню виходять суглинисті породи. “Гнила” давня назва глини (для порівняння “гнила” – “глина”, болг., сербохорват.), хоча в такій формі в літературній українській мові та її діалектах вона не зустрічається.

Проте широке поширення суглинистих порід четвертинного походження прямо визначило назву іншого урочища в околицях села – **ГЛИНИСЬКА** (місцеве розмовне – “Глиниска”) у розумінні місця видобутку глини, невеликого кар’єру чи ями (“глинище”, “глиниця”). Взагалі, географічні назви з основою “глина” + суфікс – незліченні.

ДУБИНА – у Хмельницькій області територія, вкрита дубовим лісом. З північного боку могутній дубовий ліс прилягав до Ставків. Він вкривав Загороду, всю площу до Сцибор, Карачинову, продовжувався за Ушицьким шляхом, огинав Сцибори з півночі і тягнувся до Гірчични (Гірчичнянська Дубина). На південному заході, де тепер ліс Довжок з прилеглими полями, стояла Побіянська Дубина. Дубові ліси вирубали в 1924-1925 роках і відправили на експорт. Мізерні залишки їх існували ще в кінці ХХ ст.

ЗАГОРОДА (від слова "городити") – штучний лісовий масив між Нижчими ставками і Соснівкою, висаджений у 1947 році в яружній і малопродатній для сільськогосподарського обробітку території (велика почленована ерозійними формами долина з невеличким потічком, що бере початок з джерела і впадає у Сиворогівський ставок). Виконує захисну і природоохоронну функції. До колективізації північна частина цієї території використовувалася місцевими жителями для господарських потреб. Її з усіх боків (крім долини) оточили земляним валом і загородили. Звідси й назва.

ЗАГОРІДИ – частина села на північ від центральної вулиці. Топонім "Загоріди" похідний від назв ділянок, які знаходяться за городами тих господарств, що виходять на вул. Центральну.

ЗАДИ – урочище на крайній південно-західній околиці села біля яру, якщо рухатися по Нижчій дорозі.

ЛАСТЕНІЯ (LASTHENIA) – ділянка села біля витоків р. Білої, раніше – окремих населених пунктів. Поселення було засноване невтомним Ігнацієм Мархоцьким на південний захід від Сиворіг, в яру, де протікає річка Біла. На середину 1820-х років воно нараховувало, за даними В. Марчинського [7], 17 осіб чоловічої статі (жінок не враховували).

Закласти Ластенію Мархоцького спонукали економічні чинники. Обабіч Білої є чудові поклади будівельного каменю, який раніше виступав над збіччю у вигляді прямовисних брил (стінок). Щоб мати зиск із цих природних покладів, Мархоцький заклав поблизу вапнярку.

Крім вапнярки, Мархоцький відкрив на Ластенії гуральню (горілчаний завод). На Ластенії виготовляли ходову тоді анісову горілку. Запопадливий до різних новинок Ігнацій Мархоцький швидко підрахував економічну вигоду від виробництва, кажучи теперішніми словами, нового бренду. Він почав культивувати аніс, відкрив у Миньківцях фабрику анісової олії, а на Ластенії – винокурню, де гнали пшеничну горілку і настоювали її на анісовій олії.

За короткий час Ластенія набула помітної економічної ваги в Миньковецькій державі. М. Симашкевич у книзі "Римское католичество и его иерархия на Подолии" [17] пише: "Між іншими містами Миньковецької держави славилися Сцибори, Остоя, Ластенія, Мислібори". Усі вони засновані Ігнацієм Мархоцьким, якого до кінця життя не покидала манія будівництва..

В пам'ятній книзі В. Гульдмана за 1893 рік [3] Ластенія зафіксована як присілок Сиворіг, тобто. по суті, як окремих населених пунктів. В аналогічній книзі А. Крилова за 1905 рік [10] такої приписки вже нема. Отже, до того часу Ластенія повністю злилася з Сиворогами.

Назва "Ластенія" може походити від слова "**ласта**". Географіні назви з таким коренем, як зазначає Э.М. Мурзаев [16] зустрічаються досить часто у європейській частині Росії, України, Російського Помор'я. **Ласта** – це вузька лучна ділянка між краєм лісу та водою на схилі від першої тераси від води. Такі ділянки хороші для косовиці, але важкодоступні, оскільки вузькі та витягнуті. Також зустрічаються значення **ласта** як рівнинні луки, низина, **лаштиш** – невеликі покоси у полях, обрізки, які залишаються від розподілу землі, **лаштик** – земельний пай.

Отже, назва "**Ластенія**", ймовірно, означає: населений пункт, який виник між лісом і водою (витоки Білої) на вузькій прибережній ділянці.

ЛИСА ГОРА розташована у північно-східних околицях села по праву сторону від дороги, яка веде з Чорного кута до Соснівки та Карачинові. Назва зрозуміла – лиса вона тому, що не має лісового або чагарникового покриву. Звичайний оронім в Україні для високих, крутих схилів долин, останців з відслоненнями підґрунтових або корінних порід, які різко виділяються на загальному залісненому чи покритому чагарниками фоні.

НИЖЧА І ВИЩА ДОРОГИ – зараз беруть початок як розгалуження Центральної вулиці в межах села, а саме роздоріжжя досить широке. Тут є криниця, зупинка автобуса, колись стояла фігура. Свого часу це були крайні західні околиці. Перша вулиця веде до яру, на Зади і далі до Довжку (Довжок – ліс вже на іншій стороні яру), а Вища дорога прямує до с. Іванківці з виходом на трасу Дунаївці-Нова Ушиця. З формального боку – це дороги, а от з понятійного для жителів села вони певні місцеві орієнтири, поняття цих доріг охоплює не лише напрямки, а й всі прилеглі до цих напрямків території.

СИВОРОГИ. Документальних даних щодо походження назви села не існує. Згідно з давніми переказами, в яру, у верхів'ях Білої нібито існував колись величезний камінь, який розділявся на два відроги у вигляді букви "V". Він тягнувся через річку до побіанської збочі. Оскільки камені мали сірий колір і нагадували роги, то й село назвали Сиворогами. Але Сивороги починалися не звідти.

Наша думка зводиться до того, що сучасна форма назви села і форма й зміст первинної форми мають лише часткову спільність. Доказом цього є первинність і вторинність географічного місцезнаходження.

Сама назва без сумніву двокоренева – "сив(о)" + "рі(о)г(и)". Не існує труднощів трактування другого складника назви, оскільки він дуже часто зустрічається у народній топоніміці і в наших умовах відповідає географічному тлумаченню. "Ріг" – урочище з одним природним комплексом, ландшафтом, яке вдається нерівною межею в інший природний комплекс: лісове урочище – в степове, степове – в ліс [16]. Назви села стосується лише та частина рівнинного язика, яка безпосередньо прилягала до території первинної забудови у районі ярових джерел, де капличка. Сиворогівська сторона яру (північна) на відміну від побіянської сильно розчленована ярками другого порядку, які глибоко вдаються у південну частину рівнини, на території якої знаходиться сучасне село. У сиворогівську збіч яру глибоко вклинюються язики рівнини. Якщо стати на побіянській стороні, то вони ніби нависають над яром. Саме цим рогам, які нерівною межею вдаються в яр, можливо, й зобов'язане своєю назвою село. Цих великих рогів декілька, чим визначена множинність у назві.

Що стосується першої половини назви, то, швидше за все, цей топонім зумовлений господарською діяльністю і відбиває функціональне призначення освоєних ділянок. Населення села, яке сконцентрувалося у районі безпосереднього доступу до джерел безперебійного водопостачання, було обмежене у доступних площах сільськогосподарських угідь або їх невисокою родючістю в яру. Рівнинні ділянки, що безпосередньо прилягали до поселення і вклинювалися рогами у яр, стали головними оброблюваними площами, на яких сіяли сільськогосподарські культури. Відповідно за населеним пунктом закріпилася назва, пов'язана з обробітком цих ділянок (польське "siew" означає "посів", "сівба", укр. – "сіяти", "засівати"). Первинна назва села могла виглядати як "(за)сіяні роги", "(за)сево + роги", яка потім трансформувалася у легшу для вимови і сприйняття форму "Сивороги" як зрозумілішу і таку, що найкраще відповідає правилам місцевого говору щодо побудови власних назв. Потім про функціональне призначення рогів забули, натомість кольорове сприйняття стало звичним.

Все ж повністю відкидати кольорову трактовку топоніма безпідставно. Незаліснені роги горанської і протилежної збочі, за якими заховалося первинне поселення, видавалися сивими, сірими (від польського "siwy"), що й могло зробити свій внесок у назву села. До речі, крута горанська збіч до цього часу залишається сірою.

У польських документах XVI-XVIII століть назва села подається неоднотипно – Seworohi, Sevorohi, Seworohy, Siworogi, Seurogi, Siworogi alias Lawryszowka (лат. alias – в інший час, в іншому місці, в іншому випадку). Останній варіант свідчить про те, що в кінці XVI ст. село носило подвійну назву, мабуть, похідну від прізвища його нового власника. Цей факт зафіксувала Кам'янецька земська книга 1599 року [9]. Російськомовний варіант "Сивороги" з'явився в 1805 році.

Деякі дослідники вбачають у назві Сиворіг індоєвропейські основи [6]. Й. Осецький, посилаючись на словник санскриту, пише, що "у назвах 56 нинішніх населених пунктів Дунаєвецького району (із 86) можна виявити корені індоєвропейської мови наших предків".

Для з'ясування походження топонімів, що виникли у дописемний період, Й. П., Б. Й. і В. Б. Осецькі вдалися до системного підходу і сформулювали власний метод дослідження під назвою "метод топонімічних трикутників". Процес творення топонімів вони розглядають як систему, що складається з трьох елементів – особистісних, природно-географічних чи соціальних і суто мовних. За мовну основу методу вони взяли санскрит, виходячи з наукових даних, що саме цією мовою користувалися племена, які жили на території України і які чотири тисячі років тому переселилися до Індії. За їх уявленнями, топоніми утворювалися з "елементів, що відображали найбільш стійкі ознаки місцевості чи способу життя конкретного роду". Для цього використовували слова, що стосувалися особливостей місцевості, використання об'єкта як місця проживання, напрямку руху до поселення, якісних ознак і т.д.

Автори перевірили дієвість запропонованого методу на ойконімічних матеріалах басейну приток Дністра на півдні Хмельниччини. На основі їх досліджень висловлено дві думки щодо назви села Сивороги.

Перший варіант. Місцевість, де розташоване село, має характерні географічні особливості – глибокий яр з крутими схилами, наявність природних печер, потужне джерело. Відштовхуючись від цих даних, Осецькі вважають топонім Сивороги поєднанням трьох індоєвропейських термінів: *aasá* (поблизу, ось), *авра́* (печера) і *кха* (джерело).

Другий варіант. В доісторичні часи на території Дунаєвеччини проживали племена землеробів і скотарів. В процесі неолітичної економічної революції VI-III тисячоліть до нашої ери тут сформувалися стародавні екологічні мікрорайони, які спеціалізувалися на різних видах землеробства і тваринництва. На Дунаєвеччині нараховують не менше 20 екологічних мікрорайонів, де існувало

неолітичне тваринницьке господарство. Найважче було одомашнити диких свиней. В Дунаєвецькому районі тільки на території двох сіл виявлено сліди існування стародавніх екологічних мікрорайонів свинарів. Це – Варварівка і Сивороги. Звідси й назва, на думку Осецьких, – *су-варааха* (найкращі кабани).

СТАВКИ – Вищі та Нижчі. Вищі ставки – це долина вище Сиворогівського ставу з штучно створеними невеликими водоймами (копанками) для регулювання стоку, забору води і напування худоби. Тут пробивається потужне джерело, яке дає початок струмкові, що тече на схід і впадає у став. На Вищих ставках, де водотік бере початок, було збудовано водокачку для забезпечення водою потреб сиворогівського колгоспу. Нижчі ставки – це засаджена вербами долина вздовж струмка, який витікає із ставу і торує собі дорогу до Чорного Кута, де з'єднується із струмком, що починається з-під Лисої гори. Функція Нижчих ставків – виключно водорегулююча..

СТІНКА – крутий схил глибоко врізаної річкової долини або крупної балки, де виступають поклади каменю.. Для порівняння: "стена" – прохід в горах (грец.), "стенон" – ущелина (сербохорв.), "стена" – скеля, скеляста круча (болг.), "стіена" – діалектичне. В основі топоніма нім. Stein – камінь, скеля. В Сиворогах Стінкою називають горішню ділянку високої лівої збочі річки Білої за Горанами, де здавна добували будівельний камінь.

ЧОРНИЙ КУТ – частина села, що знаходиться між Вивузом, Загородами і Висічкою. У топонімічній літературі наводиться багато географічних значень елементу "кут": а) хутір, частина поселення, де селилася біднота, звідси, що найімовірніше, поселення кутників – безземельних селян, що орендували кути; б) священне місце, обгороджене місце для молитви у лісі.

К. И. Ходова [20] і В. Даль [4] наводять форму "куть" в значенні глухого завулка, сліпого кінця, віддаленої території. Найімовірніше, в основі назви лежать процеси розростання села Сивороги від "рогів" до "кутів" як найвіддаленіших ділянок цих "рогів" з відповідною соціальною стратифікацією його мешканців, що є додатковим доказом походження назви села відповідно до виробничого призначення території.

Кольорове означення цієї ділянки села є традиційним у топоніміці. Чорними називали околиці сіл, які розташовувалися за дорогою [22].

ЮЗЬКІВ РІВ (РІВ ВОЙЦЕХОВСЬКОГО) – від Чорного кута прямує дорога до Соснівки – вціліла ділянка старого поштового шляху Мархоцького. За Лисою горою від неї направо відбачує дорога в Карачинову, а зліва знаходиться яруга, що отримала назву по імені місцевого жителя. До колективізації його поле прилягало до цього рова.

ЯСЬКІВ РІВ – рив між Вищою і Нижчою дорогами. Назва походить від імені жителя, що тримав поле біля цього рова.

Окремо хочеться торкнутися назв вулиць села Сивороги. В сельбищній основі села є три вулиці.

ЯРОВА – тягнеться вздовж течії річки Білої з північної сторони до з'єднання з колишнім поштовим шляхом Мархоцького.

ЦЕНТРАЛЬНА – проходить через усе село від рогатки на Вищу і Нижчу дороги попри магазин, клуб, школу до нинішньої церкви. За радянських часів вулиця офіційно носила ім'я В.І. Леніна.

ЗАГОРОДЯНСЬКА – вулиця тієї частини села, яка носить назву Загорода. Її вирізали в 1930-і роки і розширили на початку 1950-х. До того там були тільки вузькі суголовки, де ледве розминалася пара підвід. Вулиця простягається від Гавінчукового подвір'я до кінця забудови і продовжується повз людські городи і садок до перетину з дорогою, що веде з Соснівки до Центральної вулиці.

Центральну і Загородянську вулиці з'єднують Романова і Хунякова вулиці, назви котрих походять від імені та прізвища сільських жителів, а також дорога попри клуб.

Центральну і Ярову вулиці зв'язують Срульова вулиця (напроти обійстя Становського), Куликова вулиця – напроти сільради, Кушнірова вулиця – напроти садиби Іванова Миколи.

Висновки. Питання розвитку краєзнавчої роботи в плані топонімічних досліджень надзвичайно актуальні. Вони стануть джерелом нових знань, основою впорядкування і фіксації вже наявної інформації про рідний край, сприятимуть формуванню патріотизму та відчуття приналежності до місцевої спільноти людей. Саме тут варто наголосити на необхідності подальшої популяризації краєзнавчих розробок, залучення до цієї роботи представників місцевих громад. Тут дуже важливо на шкільних уроках з географії та історії привити учням цікавість до такої роботи, створити спеціальні гуртки, які б займалися збором інформації, записами традицій, назв місцевих географічних об'єктів тощо. Для учнів та й інших жителів краю ця робота цікава і відкриває необмежені можливості для

творчості. Маємо надію, що викладена у статті інформація зацікавить і спонукатиме когось до аналогічних досліджень свого краю.

Література:

1. Білий О.П., Білий П.А. Миньковеччина: Історичний нарис. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – 160 с.
2. Весела Л. Сивороги. // Дунаєвський вісник. – 2013. – № 52. – 26 грудня.
3. Гульдман В. Населенные места Подольской губернии. – Каменец-Подольский: Типография Подольского губернского правления, 1893. – 636 с.
4. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. II: Репринтное издание. – М.: Русский язык, 1979. – С. 227-228.
5. Иванов В.Ф. Топонимический словарь Селигерского края. // Интернет-ресурс. – Режим доступа: <http://twigrx.com>.
6. Ігнатієв І.П. Стародавні екологічні райони на теренах Дунаєвеччини як підсумок неолітичної економічної революції (VI-III тис. до н. е.): системний аналіз // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Збірник науково-краєзнавчих праць. Вип. 5. – Дунаївці-Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д.Г., 2013. – С. 110-117 с.
7. Колісник В. Вавжинець Марчинський (1779-1845) – один з найвідоміших дослідників Поділля першої половини XIX ст. // Наукові записки Центру Мархочкознавства. Т. 3 / Упорядник В.А. Захар'єв. – Хмельницький: Видавець ПП Заколотний, 2011. – С. 77-83.
8. Коханська А.О. Гідронімія басейну Ушиці // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 145-152.
9. Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 243. Праці історично-філософської секції. Львів, 2002. – С. 374-521.
10. Крылов А. Населенные места Подольской губернии. – Каменец-Подольский: Типография Подольского губернского правления, 1905. – 536 с.
11. Латошняк О. Карачин // Неопалима купина. Легенди та перекази Землі Тернопільської. – Тернопіль: Джура, 2007. – С. 162-164.
12. Летопись Рождество-Богородицкой церкви села Сиворог Ушицкого уезда Подольской губернии: Рукопись / Составитель Е. Синькевич // Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. – Фонди рідкісних видань.
13. Луценко В. Тюркский фактор в истории и этногенезе украинцев и их предков // Интернет-ресурс. – Режим доступа: <http://www.vlalut.narod.ru/13s.html>.
14. Марусенко Т.О. Назви рівнин в українській мові. // Дослідження з мовознавства: Збірник статей аспірантів і дисертантів / Ф.Т. Жилко. – К.: Наукова думка, 1962. – С. 29-48.
15. Михайловський В.М. Православні парафії Подільського воєводства за матеріалами поборових реєстрів 1560-х рр. // Український історичний журнал. – 2012. – № 6. – С. 130-144.
16. Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. – М.: Мысль, 1984. – С. 336-337, 382-383.
17. Симашкевич М. Римское католичество и его иерархия на Подолии. – Каменец-Подольский, 1872. – С. 399-402.
18. Торчинська Н.М., Торчинський М.М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 548 с.
19. Указатель к изданиям временной комиссии для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском губернаторе (с 1845 по 1877 год). Т. II. Имена географические для исторической географии Южной и Западной России / Составил И.П. Новицкий. – К.: Типография Данилова, 1882. – 104 с.
20. Ходова К.И. Языковое родство славянских народов. – М.: Учпедгиз, 1960. – 68 с.
21. Цветкова Е.В. Белый цвет в Костромской топонимии // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. – 2012. – Т. 18. – № 1. – С. 264-267.
22. Цветкова Е.В. Слово "черный" в Костромской топонимии // Русская речь. – 2014. – № 4. – С. 103-108.
23. Marchocki I.-Ś. Prawo szlacheckie, nadane przez I. Ścibora Marchockiego swoim poddanym oraz umowa czynszowa z nimi. – W Mińkowcach, 1804. – 10 s.